

fordulóit öleli fel. Végül a függelékben találjuk azokat a sajtódokumentumokat, amelyek a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetével foglalkoztak.

Már az így felsorolt tartalomjegyzékből is kiderül, hogy a Jogvédő Bizottság — és személy szerint Duray Miklós — milyen behatóan és sokoldalúan foglalkoztak a csehszlovákiai magyar nemzetiség helyzetével. E rendkívül gazdag dokumentumanyagból mégis ki kell emelnünk a Jogvédő Bizottságnak a magyar iskolákért, az anyanyelvi oktatásért folytatott harc dokumentumait. Durayék ugyanis felismerték azt a tendenciát, amely a második világháború utáni években különösen, de még 1948 februárja után is azt célozta, hogy a magyar iskolahálózat fokozatos elsorvasztásával döntő mértékben hozzájáruljon a magyar nemzetiség asszimilálásához, erőszakos beolvasztásához. Ebben az összefüggésben kell fontosnak találnunk a Jogvédő Bizottság ama kezdeményezéseit, hogy megismertesse a Charta '77 szövívőivel, valamint általában a cseh és szlovák partnerekkel a magyar kisebbség helyzetét és sérelmeit. Ugyanis, ha figyelemmel kísérjük a pártállam lebontásának a folyamatát, a posztszocialista rendszerek közép-kelet-európai összeomlásának eseményeit, joggal reménykedhetünk abban, hogy a Csehszlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság azzal a Charta '77-tel ismertette meg a magyar nemzetiség léteproblémáit, amelynek belátható időn belül döntő szerep juthat Csehszlovákiában a masaryki humanizmus eszméin nyugvó jogállamiság és polgári demokrácia létrehozásában.

*

A fenti kiadványok ismertetésével kapcsolatban — a teljesség kedvéért — meg kell jegyeznünk, hogy a Hungarian Human Rights Foundation 1984-ben Amerikában néhány alapvető dokumentumon kívül megjelentette a magyar nyelvű oktatást veszélyeztető 1983-as törvényjavaslat elleni tiltakozás, valamint Duray Miklós ismételt: 1984. évi május 10-i letartóztatásával összefüggő nemzetközi tiltakozás dokumentumait. Mint ismeretes: a nagyméretű tiltakozás eredményeképpen végül is a csehszlovák hatóságok elálltak Duray bíróság elé állításától, és ismét szabadlábra helyezték.

VIGH KÁROLY

Mocsár Gábor: Minden időben

Ha csupán azokat a megállapításokat idézném Mocsár Gábor életírásának második kötetéből egy-két mondatos kommentárral, amelyek mellé olvasás közben — egyetértőleg — felkiáltójeleket róttam, vagy — kétségeimet kifejezve — kérdőjeleket rajzoltam, már akkor túllépném nemhogy egy recenzió, de még egy tanulmány szokásos terjedelmét is, mivel a könyv nagyobbik hányada nem magánkrónika, hanem köztörténet, ilyenformán mindenki számára hozzáférhető és sokféleképpen értelmezhető, magyarázható. Annál is inkább, mert az a bő évtized, aminek az eseményeit Mocsár felidézi, tele van tisztázatlan, sőt, ma még megválaszolhatatlan kérdésekkel. S nemcsak azért, mert a forrásértékű dokumentumok lappanganak vagy hozzáférhetetlenek,

hanem, mert ami közülük mégis ismert, azok nagyobbik hányada manipulált. Különösen az a korabeli sajtó, ami — Lenin útmutatását követve — a „proletármunka kerekévé és csavarjává”, pontosabban az állampárt által szigorúan irányított propaganda eszközévé vált. Ennek a sajtónak lett hithű elkötelezettje, szorgalmas tollnoka Mocsár Gábor a fordulat éve után.

Amikor 1946 tavaszán nagy szerencséivel hazatért a szovjet hadifogságból, először a villanygyár pénzbeszedőjeként dolgozott Debrecenben, de mert jó stílusú munkáslevelező volt, a párt „kiemelte”. Így lett a helyi lap riportere, később a salgótarjáni, majd a győri újság főszerkesztője. Még innen van a harmincon, amikor Dobi Istvántól átveszi a Szocialista Munkáért Érdemérmét, és Rákosival szilveszterezik a Parlamentben, mint a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságának újsütetű tagja, ami miniszterhelyettesi beosztásnak felelt meg. „Nofene — veti közbe Mocsár némi maliciával —, eddig vitte hát az egykori halápi mezítlábas kiskölyök, akinek viselt dolgairól oly szívesen meséltem életrázom első kötetében.”

Mi tagadás, karrier ez a javából, bár nem kivételes eset az ötvenes években még az újságírói pályán sem. Mert ide is jöttek a földekről, a munkapadok mellől a népi káderek, a „mindent elhívők, mindent teljesítők — vagy ha úgy kellett, túlteljesítők”, a naiv, tájékozatlan, de lelkes fiatalok. Ma már világos, hogy a párt választása éppen azért esett rájuk, mert felkészületlenségük miatt könnyen alakíthatók, fenntartás nélküli hitük miatt pedig — ahogy Mocsár is mondja róluk és magáról — „mindenbe belevihetők és mindenre rávehetők voltak.” Ezt azonban akkor még nem ismerte fel, mint ahogy nem vette észre azt sem, mi történik az országban. Ebből következően önéletrajzát írva az a legnagyobb gondja, hogy belülről láttassa egykori önmagát és mindent, amit tett, „holott kívülről és a jövő felől nézve már jól tudom: mindazt, amit csináltam — és lelkesedéssel, hittel csináltam — el kellene felejteni, át kellene az egészet vörössel húzni. Vagy inkább feketével. De nem lehet, ezt az utat végig kell járni, az önkínzás különös nemével önmagamban... mintha nem ismerném, nem tudnám, hova visz az utam.”

Ha meg is botlik néha, de ezt az utat becsülettel újra végigjárja Mocsár Gábor, s bár nem mindig pontos és tárgyilagos, összességében mégis hiteles képet rajzol a korról és viselt dolgairól, mivel ritkán hagyatkozik pusztán az emlékezetére, és egyáltalán nem törekszik az események „regényes” ábrázolására. Vagyis módszere nem a szépíróé, hanem a valóságkutató szociográfusé. Amikor csak teheti — és gyakran megteheti, mert hatalmas és alapos gyűjtőmunkát végzett — dokumentumokat idéz. Böven válogat a korabeli sajtó írásából, olvasói levelekből; részleteket közöl publikus és titkos párt-dokumentumokból, emlékiratokból, kéziratok jegyzőkönyvekből (közülük a legérdekesebb a *Szabad Nép* szerkesztőségének taggyűléséről készült jegyzőkönyv 1954 októberéből). E korfestő dokumentumok és a köztörténeti események sűrűjében szinte eltűnik Mocsár Gábor személyes sorsa, magánélete: szerelme, házassága, családi tragédiája, de még írói „pályamocorgása” is. Ilyenformán, miként a valóságban, a mű „tarka szöttezésében” is csak egy „szál” az alkotó élete.

A közép-kelet-európai írórsors alig kikerülhető buktatója az, hogy az alkotó „belepréselődik” a történelembe, műve pedig a politikába, s pályája ezekkel együtt emelkedik vagy bukik, alkotása tőlük függően válik szenzációssá vagy érdektelenné, mivel ebben a közegben nem az írás eszté-

tikai minősége, hanem az író bátorsága méretik meg. Hogy a pusztán csak a politikára figyelő alkotói magatartás, illetve csupán a szembefordulás bátorságfokát minősítő kritikusi ítélet mennyire részvérvényű, jól szemléltethető a *Minden időben* példáján. Bizton állítható ugyanis, hogy ez a könyv két évvel korábban még a közfigyelem középpontjába került volna, mert Mocsár Gábor olyan gondolatokat fogalmaz meg, olyan tényeket tár fel benne, amelyek akkor még kimondhatatlanoknak, közölhetetleneknek számítottak, mint például a Petőfi Kör sajtóvitája vagy Hruscsov titkos beszéde a XX. kongresszuson. Időközben azonban nagyot változott a világ. Bálványok dőltek le, tabuk szűntek meg; a tegnap még bizalmasan kezelt hírek a lapok címlapjaira kerültek, a könyvtárak és levéltárak zárt anyagai pedig mindenki számára hozzáférhetőek lettek.

Ha az utcai árusok standjait ellepő, titkokat kibeszélő írások özönében Mocsár Gábor könyvének ma már nem is lehet kirobbanó sikere, a megkülönböztetett figyelmet mindenképpen megérdemli, mivel a *Minden időben* nem csupán korrajz, hanem morális számvetés is. Egy olyan pályaszakasz mérlege, aminek paradox körülményeire, váratlan fordulataira, abszurd szerephelyezeteire maga a visszaemlékező is csak rácsodálkozni tud. Mai eszével mi mást is tehetne, amikor fellapozva a győri újság egykori számait, azt látja, hogy születésnapján Benjámín László versével köszöntötte a „zömök férfit”, aki „kivezette a fényre nemzetét”, néhány nap múlva pedig azt írta: „örömmel vettük tudomásul” a jegyrendszer újbóli bevezetését, vagyis azt, hogy a „fényre” kivezetett nemzet dolgozói ezentúl havonta 75 deka cukorra és 1,2 kiló lisztre jogosultak.

Egykori tévedéseit Mocsár — mint annyian mások is — tájékozatlanságával magyarázza, holott inkább vakon elfogult volt, mintsem tudatlan. Abban persze igaza van, hogy sok minden másképp történt volna, ha idejében értesül a közvélemény például arról, hogy az MDP Központi Vezetőségének határozata már 1953 júniusában kimondta: „Rákosi elvtárs közvetlenül adott utasításokat az Államvédelmi Hatóságnak a letartóztatásokra és a letartóztatottak fizikai bántalmazására.” Ez a határozat azonban sem akkor, sem később nem került nyilvánosságra, pedig — véli Mocsár — „mekkora felragyogása lett volna ez a párt megújulásra való képességének, erejének”. De mint tudjuk, e „felragyogás” elmaradt, helyette a kulisszák mögött elkeseredett hatalmi harc kezdődött Nagy Imre és Sztálin „legjobb magyar tanítványa” között.

Mint az közismert, a megújulást sürgető erőknek két hídfőállásuk volt: a *Szabad Nép* szerkesztősége és az Írószövetség pártszervezete. Innen indultak azok az akciók, amelyek közvetlenül ugyan rendre sikertelenek voltak, közvetve azonban hozzájárultak a sztálinisták ellehetetlenüléséhez, mert legalább egy részét kimondták azoknak a problémáknak, amelyekről addig beszélni nem lehetett. Tették ezt „pártszerűen”, azaz csak maguk között, először a *Szabad Nép* három napig (!) tartó taggyűlésén, 1954 októberében, majd egy évvel később a Központi Vezetőséghez küldött írói memorandumban, végül pedig 1956 júniusában — immár ezrek előtt, nyilvánosan — a Petőfi Kör sajtóvitáján. Személyes emlékei és a jegyzőkönyvek alapján Mocsár mindegyik akciót részletesen ismerteti, de mint kommentárjaiból kiderül: a maga helyét és szerepét még utólag sem látja tisztán. Ebből következően nem érti, miért került tizenegy év után vissza oda, ahonnan elindult: a debreceni

Napló szerkesztőségébe. Hogyan is érthetné, mikor jórészt az ő helytállásán múltott a *Szabad Nép* október végi megjelenése, amikor írásra biztatták a *Népszabadság*ba is, ám alighogy cikke megjelent, Fehér Lajos már arra kérte, ne vegyen részt a szerkesztőségi ülésen. December végén pedig levélben arról értesítették, hogy „vállalati átszervezés jogcímén” munkaviszonyát megszüntették.

Amennyire érthető Mocsár Gábor akkori tanácsstalansága, annyira különös, hogy utóbb sem látta be, miért lett „kegyvesztett”, holott a magyarázat kézenfekvő. A *Népszabadság* november 17-i számában megjelent cikkéből ugyanis az derül ki, hogy komolyan vette a „forradalmi munkás-paraszt kormány” ígéreteit. Például azt, hogy „a népmozgalom résztvevői” amnesztiában részesülnek, „Nagy Imre újra elfoglalhatja helyét a politikai életben”, az MSZMP pedig „nem kívánja fenntartani az egypártrendszert”. Noha ezek az ígéretek alig két hete hangzottak el, felemlegetésüket már nem vették jó néven, s gyanakodva fogadták Mocsár számonkéréssel felérő szapora hivatkozásait.

Mi tagadás, az idő a hatalom új birtokosainak „éberségét” igazolta, mert bár Mocsár Gábor „minden időben” hű maradt eszméihez, a szocializmus ideálképehez, 1956 után a politika mindennapi gyakorlatát már kritikusan szemlélte, s előbb csak ösztönösen, később viszont tudatosan szembefordult vele. Hogy miért és miként, azt visszaemlékezéseinek harmadik — ma még kéziratban levő — kötetében idézte fel, amin egyre lázasabb tempóban dolgozott, mintha megérezte volna, hogy a halál csak addig vár, amíg elkészül a végső számadással. (*Magvető*, 1989.)

SIMON ZOLTÁN

A szülőföld krónikája

KONTRA FERENC: DRÁVASZÖGI KERESZTEK

Drávaszög: a történelmi Baranya vármegyének a trianoni döntés után Jugoszláviához került része. Határai az új országhatár, a Duna és a Dráva. Alakja után mondják „baranyai háromszög”-nek is. A második világháború idején néhány évig ismét Magyarországhoz tartozott. Ma — Szlavóniával együtt — Horvátország része. A magyarság szempontjából szörványvidék. Nagyobb közösségekben csupán néhány faluban élnek magyarok: Laskon, Vörösmarton, Csuzán, Hercegszőlősön, Kopácson... Etnikai szempontból nagyjában ugyanaz jellemzi, mint az Ormánságot: a református hit, az egyke, a talpasház, a festett famennyezetű templomok... Drávaszög magyar lakossága egyre fogy. Bár van iskolai anyanyelvi oktatás, van magyar tagozatú középiskola Pélmonostoron, van magyar művelődési egyesület, magyar tánc-csoport, magyar nyelvű képes hetilap és a nemzetiségi megmaradást szolgáló további számos intézmény és lehetőség, a horvátországi magyarság száma a két népszámlálás (1970 és 1980) között — míg Jugoszlávia egész területén